

KALETAR LITERATURAZ EDO USTE OKERREN ZUZENKETAZ

JUAN SAN MARTIN

Euskal literaturaz arduratu garen euskaldunok inork esan beharrik ez dugu gure hizkuntza zaharrak ez duela literatura aberatsik eta ditugun ajeak ez dugula inork erakutsi beharrik. Baina literatura hain aberatsa ez izatetik hirugarren mundukotzat jotea beste gauza bat da, eta euskararik ez dakitenek kultura gabekotzat epaitzen ari zaizkigu. Ulertzen ez dutena era hortara epaitze hori heurak jakingo dute zergatik, baina ez gurearen maitasunez, noski.

Egia esan, horrek ez nau gehiegi larritzen, edo ez behintzat gure arteko uste okerren haina. Zoritxarrez, euskarazko eskolarik ezaz, ez dugu izan gure literaturaren zabalkunderako aukera gehiegirik (baterez ez esatearren). Eta hor-hemen zabalduak diren zenbait liburutan maizegi erabili da gure literatura nekazari mundukoa den ustea, edo kaletar literaturarik ezarena. Askok gure egunotan opa duten literatura «urbanoa».

Egia esan, kaletar gizartea aldakorragoa da eta bere abiadan egunean egungoa erabiltzea eskatzen du, hein batean, gaurkotasuna. Eta, hontan, aitortu beharrezkoa iduritzen zaigu, egunean egungo beharretara moldatzea kostatzen zaiola euskarari. Baina ez ordea lehendik kaletar edo urbano literaturarik ez duelako.

Euskal literaturaren lehen izpi idatziak Erdi-aroaren bukaerakoak ditugu: Oñaz eta ganboar guduenak, Alos-torrekoa, Mondragoko kantak eta abar, eta Euskal Herriaren beste muturrean Bereterretxen khantoria. Hoiiek inondik ere ez dute baserritar edo «rural» antzik. Edozein gizarte arazotan jartzekoak dira.

Izan ere, Erdi-aro bukaeran hasi eta Pizkundea zehar, Gipuzkoan behinik-behin, hiriak baserriak baino jendetza gehiago dute: Itsas-gizonak, ola-gizonak, artesanoak beren gremioz eta merkataria, nekazariak eta artzainak baino biztanle gehiago osatzen zuten. Zer esanik ere ez guziak euskaldun zirela, zeren 1982an oraindik, Pierre Loti-k Zumarraga bisitatzean, Papagayo edo loritoak ere euskaraz mintzatzen omen ziren.

Garai hartako Mondragoe (Arrasate ondoan sortutako hiri hura), Tolosa eta Donostiakin batean probintziako hiririk handiena zen 1448ko erreketara arte, eta bertako kantak kaletartzat har genezake.

Etxeparek euskarazko lehen liburua inprimatzean (1545), edonorentzat argitaratu zuen. Leizarragak Biblearen lehen itzulpen hura (1571), Europako Pizkundearekin bateratsu, edonorrentzat idatzi bazuen ere, jakin-zale edo kultur gizonei gehiago begiratu, nosko, eta protestante mugimenduak populua izan zuen etsairik handiena. Axularren *Gero* (1643) eta Sarako eskolaren inguruan sortu zen erlijio literatura bera ere, edozein motatako euskaldunekin pentsatu bazen ere, kultur gizonei begiratu zezarren.

1677an nork behar zuen itsasoko nabegazioari buruzko liburua, era berean Luberrira (Terranova) joateko gida-liburutzat balioko zuena? Martin Hoyarزابalek frantsesez idatzia eta Piarres D'Etxeberriker zerbait gehiturik itzulia.

Ifar Euskal Herrian XVII. mendean indartsu zezarren literatura, urrengo mendean Utrecht-eko tratatuaren ondorenez beheratuko zena, erlijio joerazkoa izan zen gehien bat, baina ez nekazaritzarena.

Besteak beste Oihenarten poemak ez ziren laborari mailakoak.

Hego Euskalerrian, Larramendiren eraginez mugitu zen bertako literaturagintza eta XVIII. mendeko antzerkigileak, Munibe eta Barrutia, hiritarrak ziren. Mogelek, *Peru Abarka*-n, enziklopedia gisa agertu zuena, bertako basarritarra hobeto mintzatzen bada ere, orduko bizierak jasotzen ditu Markiña inguruan. Iztuetaren bilketak non sartu?

Bilintx kaletarraren olerkiak Curros Euriquez-ek maite bazituen eta Etxahun Barkoxekoarenak Chamisso-k, zer esan genezake? Non kokatu hoiek?

Baina, erromantikoetan sartzen garelarik, behar bada hor aurkitu genezake gakoa. Xenpelarrek Iparragirre desafiatu zue-
nean kantatutako bertsoak adieraziko digunez, Xenpelarrek bere
burua baserritar eskolako egiten zuen, honek bere bertsoarako
legeak zituela agertuz. Bai, Iparragirrek bazuen,

*Eskola ona eta musika,
bertsolaria gaiñera.*

Besteak ere zerbait izango ziren horrela hornituko balira,
baina baserritar eskolak bere legeak eta bere erak zituen, non-
bait edo zalantza gabe, Iparragirrek betetzen ez zituenak. Hone-
gatik, ez harritu beste honako hau esan bazion:

*Atoz gure kalera
baserritar legera,
musika hoiek utzita:
Errenderian bizi naiz eta
egin zaidazu bisita.*

Xenpelarrentzat, Iparragirren hornidura horiek baserritar gi-
rotik apartekoak ziren.

Gero, erromantikoak barna ikus genezake M. Hiribarren-en
poema Orixe-nagandik oso desberdina zela, kaletarragoa. Jose
Manterolak sortu zuen *Euskal Erria* aldizkaria barna eta naiz
Dónostian M. Soroagandik sortu zen antzerki mugimendua ez
direla kaletarrak baizik.

Erromantikoen azkenaldera, baserriak Arkadia baten miti-
fikazioa hartzen du, gure ohitura zaharren gorde-leku. Ahozko
literatura biltzean, hala beharrez, aberatsagoak edo emankorra-
goak izan dira nekazari gizartekoak, gizarte zaharragoak hala
dakarrenez. Baina, argi geldi bedi, horrek ez duela bestea
ukatzen.

Orotariko literatura dugu. Lehenak geroan iraungo badu,
orain oraingoa bete beharra dugu. Guk gaur egun eskaintzen
duguna baliozkoa ote? Orain da gure ordua eta bete dezagun
tokatzen zaigun arloa. Gizaldi bakoitzak berea bete beharra du.
Hemen eta non-nahi, literaturagintzak eztu beste zentzurik.